

KAZAK ŞAİRİ MAĞCAN CUMABAYOĞLU'NUN ŞİİRLERİNDE “KENDİ” VE “ÖTEKİ” İMAJI

*Cemile KINACI**

ÖZET

Genel olarak edebiyat biliminde ulusal ya da yabancı kimliğini, bunların nasıl resmedildiğini araştırma, eskiden beri yapılagelen bir çalışmadır. Ama bu tarz imaj araştırmaları özel olarak karşılaştırmalı edebiyat biliminin çalışma alanına dahil edilir. Hugo Dyserinck'in 1966 yılında yayımladığı “Zum Problem der ‘images’ und ‘mirages’ und ihre Untersuchung im Rahmen der Vergleichenden Literaturwissenschaft” başlıklı makalesinin ardından ise imajbilim karşılaştırmalı edebiyat biliminin bir alt dalı olmaktan çıkarak ve kendi başına bir bilim dalı olarak değerlendirilir.

Mağcan Cumabayoğlu(1893-1938), yazdığı milliyetçi ve Türkçü şiirlerle büyük şöhret kazanmış bir Kazak şairidir. Şiirlerinde Rusya idaresindeki Türklerin dertlerini ve isteklerini dile getirir. Hatta bunların bazılarında bütün dünya Türklüğünü söz konusu eder. 1920 yılında yazdığı Alıstağı Bavırma (Uzaktaki Kardeşime) isimli şiirle Türkiye Türklerine seslenir ve İstiklal Harbi yapmakta olan Türkiye Türklerinin dertlerine ortak olur. 1938 yılında Stalin katliamlarında kurşuna dizilerek öldürülür.

Bu çalışmada, Kazak şairi Mağcan Cumabayoğlu'nun şiirlerinde “kendi” ve “öteki” ile ilgili imajlar ortaya koyulmaya çalışılacaktır. Milliyetçi bir Kazak şairinin şiirlerine “öteki” ve “kendi”nin nasıl yansıdığı üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: “kendi” ve “öteki” imajı, Mağcan Cumabayoğlu, Kazak Edebiyatı, şiir.

"SELF" AND "OTHER" IMAGES IN KAZAKH POET MAĞCAN CUMABAYEV'S POEMS

ABSTRACT

In literature it is a common endeavor to search for national or foreign identity and to find out how it is reflected in people's minds. This kind of researches about image was included in the field of comparative literature studies. After Hugo Dyserinck published his article titled as “Zum Problem der ‘images’ und ‘mirages’ und ihre Untersuchung im Rahmen der Vergleichenden Literaturwissenschaft” in 1966, these researches gained independence and became a branch of science itself.

Mağcan Cumabayoğlu (1893-1938), who wrote Turkish nationalist poems, is a famous Kazakh poet. In his poems the problems and wishes of

* Arş. Gör., Gazi Ü. Fen-Ed. Fak. Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü. El-mek : kcemile@gazi.edu.tr

Turks who were under the ruling of Russia are described. In some of these poems he talks about Turks all around the world. He called to Turks in Turkey by his poem "Alıstağı Bavırma (To my Brother Far Away)", which he wrote in 1920 and shared the feelings of the Turks, who were having an independence war against the allies of World War I at that time. He was shot in one of Stalin's slaughters in 1938. In this article the images about "self" and "other" in his poems are depicted. It is questioned how a nationalist Kazakh poet reflects the notions "self" and "other" to his poems.

Key Words: "self" and "other" image, Mağcan Cumabayoğlu, Kazakh Literature, Poem.

Giriş: İmajbilim

Dilimizde "imge" ile karşılanan Fransızca "image"(Saraç 2005: 723) kelimesi resim, tasvir, suret, hayal gibi anlamlara gelmektedir. Edebiyat bilimindeki "imaj" kavramıyla ise, bir milletin edebiyatındaki diğer bir millete dair izler anlaşılmaktadır. Genel olarak edebiyat biliminde ulusal ve yabancı kimliğinin araştırılması, bunların ne şekilde resmedildiğinin incelenmesi eskiden beri yapılagelen bir çalışmadır. Ancak bu tarz imaj çalışmaları başlangıçta karşılaştırmalı edebiyat biliminin çalışma alanı içinde değerlendirilmiş, 1960'lı yıllardan itibaren ise Hugo Dyserinck'in çalışmalarıyla karşılaştırmalı edebiyat biliminin bir alt dalı olmaktan çıkarak bir bilim dalı olarak değerlendirilir.

Gürsel Aytaç'a göre imaj araştırmaları ya dar anlamda edebiyat biliminin sınırları içinde kalmalı ya da mentalite tarihine yönelmelidir. Aytaç, karşılaştırmalı edebiyat bilimini ilgilendiren imaj biliminin bu seçeneklerden birincisini seçen araştırmaları içerdiğini ifade eder ve şöyle der:

"Bu çalışmalarda öncelik, imgelerdeki edebi ve edebiyat bilimsel özellikleri ve estetik gücü ortaya çıkarmaktır. Ve en çok da ulusal imgelerin ve imge kalıplarının bilinçli ya da kendiliğinden bastırılışının işlevi üzerinde durulur."(Aytaç 2003: 119)

İmajbilim araştırmalarının ikinci seçeneği mentalite tarihine yöneliktir. Bu tarz araştırmaların amacı, başka ülkelerin edebiyatlarındaki imajların semantik açıdan incelenip disiplinler arası bir kültür tarihine katkıda bulunmaktır. Bu amaca ulaşmak içinse, edebiyat bilimi donanımına ihtiyaç vardır; çünkü bu çalışmalarda edebî metinlerin analizi yapılarak ulusların ortak algıları hakkında fikir yürütme amaçlanır(Aytaç 2003:119).

İmaj çalışmalarını edebiyat bilimi dışında düşünen bir görüş de vardır. Bir edebiyatta yabancı bir ulusun imajı ortaya çıkarılırken zaman zaman politik kaygılar ön planda tutulabilir. Böyle bir durumda edebiyat bilimi iki ülkenin ilişkilerini ortaya koymak için araç haline getirilmiş olur. Bu bağlamda, imaj çalışması yalnızca edebî eserlerle sınırlandırılmışsa ve imaj sadece bir araştırma konusuysa edebiyat bilimi içinde değerlendirilir. Mesela, "aşk" konusu nasıl ki farklı yazarlarda farklı şekillerde işleniyorsa, "ulus" imajı da yazarlarda farklı şekillerde ele alınabilir. Ancak imaj, edebiyatla sınırlı değil de "yazın" olarak adlandırılabilir yazılı her türlü belgeyi kapsarsa, bu durumda imaj edebiyat biliminin sınırlarını aşar ve kültür, tarih, sosyoloji gibi diğer araştırma sahalarına girer(Aytaç 2003: 120).

İmaj çalışmalarında tartışılan bir diğer husus imajlardaki "gerçeklik"tir. Ayalp Talun İnce, imajların kesinlikle nesnel ya da gerçekçi ölçütlere dayanarak oluşmadığı fikrindedir:

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/3 Summer 2011

“Bir imaj kesinlikle nesnel ya da gerçekçi ölçütlere dayanarak ortaya çıkmaz. Çoğunlukla önyargılar, klişeler ve stereo tiplerle yakın ilişki içindedir.”(Talun İnce 2008:111)

Herkül Millas da imajlarda gerçekliğin o denli önemli olmadığını, imajların düşünce tarihiyle, ulusal ideolojilerle, politik seçeneklerle ve genel olarak egemen kültürel yaklaşımlarla doğrudan ilişkili olduğu görüşündedir(Millas 2005: 21). Edebiyat dünyası toplumsal uyumun sağlandığı bir alandır ve bu toplumsal alan bütün toplumu olmasa da toplumun büyük bir bölümünü kapsar. İmajlar da toplum içinde önceden var olan duygu ve inançlara göre ortaya çıkarlar. Bu sebeple tarihsel olaylar ve karakterler de edebiyatta her zaman “yaratılan” olay ve kişilerdir ve gerçeklikleri toplumsal bilinçle doğrudan ilişkilidir. Edebiyat metinleri içinde ortaya çıkan ‘dünya’, bir bilinç dünyasıdır. Bu bilinç ‘algılama’ anlamındadır. Millas’a göre algılama ise, yanıtısı içinde bile, her zaman taşıyıcısı için pratik sonuçları olan ‘gerçek’ bir durumdur(Millas 2005: 23).

İmaj çalışmaları imajın yüklendiği kitleyi değil, tam aksine imajı üreten toplumu ortaya koyar. Ayalp Talun İnce bu durumu şu şekilde ifade eder: “Genellikle bir milletin öz imajı, yani ‘miraj’ı, onun diğer millet hakkındaki imajının asıl belirleyicisidir. Dolayısıyla, imaj çalışmalarının kaynağını teşkil eden yazılı eserin hedef kitlesi, imajın yüklendiği kitle değil, tam aksine eserin ortaya çıktığı toplum ya da bu toplumun belirli bir kesimidir.”(Talun İnce 2008: 112). Herkül Millas da imaj araştırmalarının öncü isimleri arasında sayılan Daniel-Henri Pageau’ya göre, her imajın bir yerde bir “ben” ya da “burası” ile bir “öteki” ya da “orası” ilişkisinden doğduğunu aktarır. Bu şekilde toplumlar ya da insan grupları kendilerinin bağlı oldukları kültürel, politik, ideolojik vb. çevreyi de belirlemektedirler. Tasarlanan çevre de güçlü bir biçimde “ikilik” sergiler, “biz” ve “öteki”. Toplumlar bu yolla kendilerini belirler ve algılarlar. Ulusal bir kimlik ancak “karşı” tarafa göre vardır(Milas 2005: 20). Çoğu zaman “kimlik” ile “imaj” özdeş gibi algılanmaktadır. Ancak “kimlik” ve “imaj” aynı toplumsal-kültürel varlığın iki yüzü gibi değerlendirilebilir. Toplumsal kişilik yapısı, nesnel, gözlemlenebilir bir gerçeklik olarak anlaşılır ve kimlik, bu gerçekliğin dışı vurması; ülke veya toplum imajı ise bu gerçekliğin, dışardan ve yabancılarca algılanmasıdır. Dolayısıyla kimlik ile imaj özdeş değil, imaj varlığın dışardan algılanmasıyken; kimlik ise varlığın kendi kendini tanımlamasıdır(Güvenç 2008: 8).

Mağcan Cumabayoğlu ve “Mağcan Cumabayev Öleñderi” Adlı Şiir Kitabı

Mağcan, 1893 yılında Kazakistan’da konar göçer hayat yaşayan bir Kazak avulunda doğar. İlk eğitimini avulunda görür. Okumaya hevesli olan Mağcan’ı babası daha iyi eğitim görebilmesi için Kızılcıkar şehrine gönderir. Burada Şala Kazak Medresesi adı verilen okulda Arapça, Farsça ve Türk yazı dili ile Türk boylarının tarihlerini de öğrenir. Mağcan ilk şiirlerini bu medresede iken yazar.

1910 yılında Şala Kazak Medresesini bitiren Mağcan, aynı yıl eğitimine devam etmek üzere Ufa’daki Galiya Medresesi’ne kaydolar. Bu medrese zamanın meşhur medreselerinden biri olup, İslamî ilimlerin üniversitesi durumundadır. Ancak Mağcan medresedeki hocasının bu medresede onun daha fazla öğreneceği bilgilerin olmadığını söylemesi ve kendisine yeni şeyler öğretecek modern anlamda eğitim veren okullarda eğitimine devam etmesi uyarısında bulunması sebebiyle, bu medresedeki tahsilini yarıda bırakır.

Galiya Medresesinden Kızılcıkar’a dönen Mağcan, Kazak milliyetçisi, şair, yazar ve fikir adamı Mircakıp Duvlatoğlu ile tanışır ve ondan öğrendiği Rusça vasıtasıyla Rus şair ve yazarlarının; bazı Avrupalı şair ve fikir adamlarının eserlerini okumaya başlar. Aynı yıllarda Ahmet Baytursunoğlu’nun Orınbor’da yayımlamakta olduğu *Kazak Gazetesi*’nin yazı heyetine katılır.

Mağcan Cumabayev 1913-1917 yılları arasında Ombı’daki Rus Öğretmen Okulu’nda okuyarak öğretmen olur. 1917 yılında Kazakları Rus esaretinden kurtarmak için çalışan Alaş Orda

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/3 Summer 2011

Partisi'ne girer. Aynı yıl bu partinin öncülüğünde kurulan Alaş Orda Hükümeti'nin Maarif Komisyonu üyesi olur. 1919 yılında Alaş Orda Hükümeti Bolşeviklerle anlaşıp dağılınca Mağcan, *Bostandıq Tuwı*(Hürriyet Bayrağı) adlı gazetenin redaktörü olur. Bu görevi esnasında Mağcan, şiirler yanında eğitim öğretim konulu yazılar da yazar.

1922-1924 yılları arasında Taşkent'te çıkarılan bazı dergi ve gazetelerde görevler alır. 1924'ten sonra Moskova'da Künşığıs Matbaası'nda çalışır ve Kızılcıcar'daki okullarda öğretmenlik yapar. 1929'da Stalin'in aydın tasfiyesi sırasında milliyetçi, Turancı ve Sovyet rejimine karşı olduğu gerekçesiyle tutuklanarak on yıl hapis cezasına çarptırılır. On yıl bitmeden 1935 yılında tanınmış Rus yazarı Maksim Gorki'nin yardımıyla serbest bırakılıp Kazakistan'a geri dönerse de 1937 yılı sonunda Stalin'in ikinci aydın tasfiyesi sırasında tekrar tutuklanır ve Mart 1938'de kurşuna dizilerek öldürülür(Tamir 1998: 439-440)

Ferhat Tamir tarafından yayımlanan Mağcan Cumabayef Öleñderi (Mağcan Cumabayulı'nın Şiirleri) (1993: 15) adlı esere göre, Sovyetler Birliği Komünist Partisi tarafından Mağcan'ın eserlerinin okunması, yayımlanması, bulundurulması, hatta adının kitaplarda ve yazılarda geçmesi yasaklanır ve bu yasak 1988 yılına kadar devam eder.

Mağcan'ın bu çalışmada incelenen şiirleri, Mağcan Cumabayev Öleñderi adıyla 1923 yılında bastırıldığı şiir kitabında yer almaktadır. Şairin 1923 yılına kadar yazdığı şiirlerin tamamına yakını bu kitapta toplanır. Mağcan Cumabayoğlu şiirlerinde, Kazak halkının modernleşmesi gerektiği üzerinde durur, Kazak kadınlarının daha iyi hayat şartlarına sahip olmaları gerektiğine dikkat çeker; yine bu şiirlerde tabiat ve aşk konuları ile millî konulara yer verir.

İncelemede kullanılan Mağcan Cumabayev Öleñderi adlı kitap, Ferhat Tamir tarafından Kazak Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılmıştır ve 1993 yılında TKAE tarafından yayımlanmıştır. Ferhat Tamir, şiirleri Türkiye Türkçesine aktarıırken Kazak Türkçesindeki âhengi vermeyeceği düşüncesiyle nesir hâlinde aktarmıştır.

Mağcan Cumabayoğlu'nda Şiirlerindeki “Kendi” ve “Öteki” İmajı

Türkçü bir Kazak şairi olan Mağcan Cumabayoğlu, şiirlerinde Kazak kimliği ile birlikte genel Türk kimliğine de yer verir. Onun şiirlerinde “*Türk*”, vatan “*Turan*”da yaşayan, diğer Türk boylarını da içinde barındıran bir “*üst kimlik*” olarak yer alır. Dolayısıyla Kazaklar da bu üst kimliğin bir parçasıdır. Bu sebeple, Mağcan'ın şiirlerinde “*kendi*” kavramını “Genel Türk Kimliği”nden ayrı düşünmeyip “Kazak Kimliği” ile birlikte ele almak doğru olacaktır.

Genel Türk Kimliği

Mağcan'ın şiirlerinde *Türk*, “*er Türük*” (yiğit Türk), “*kök jal Türük*” (gök yeleli Türk), “*qasiyetti Türük*” (şerefli Türk) (Tamir 1993: 267-273), “*batır Türük balaları*” (kahraman Türk çocukları) (Tamir 1993: 261-263) gibi olumlu sıfatlarla nitelendirilir. Şair, “*Oral Tawı*” (Ural Dağı)(Tamir 1993: 261-263) ve “*Alıstağı Bawırma*” (Uzaktaki Kardeşime) (Tamir 1993: 265-267) adlı şiirlerde Kazak kimliğini genel Türk kimliğinden ayrı düşünmez. Kazak Türkleri ve Türkiye Türkleri kalabalık “Türk üst kimliği”nin birer parçasıdır. Ancak, ortak bir geçmişe sahip olan kardeşlerden biri, daha sonra ata yurdundan ayrılıp uzaklara gider. Kalabalık “Türk üst kimliği”nden kopup parçalara bölünen Türk evlatları da böylece güçsüzleşir.

Mağcan'a göre *Türk*, hem akıllı hem de ince ruhludur. Türkler arasında, ilimde olduğu kadar sanatta da başarılı olmuş pek çok şahsiyet yetişmiştir. Mağcan, “*Türkistan*” adlı şiirde İbni Sina ve Farabî gibi Türk büyüklerinden gururla bahseder(Tamir 1993: 267-273).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/3 Summer 2011

Vatan, bir ulusun kimliğini oluşturan ana unsurlardandır. Mağcan'ın genel Türk kimliğini işlediği şiirlerinde vatan “*Turan*” veya “*Türkistan*”dır. Türk'ün yaşadığı bu vatan ona Tanrı tarafından bahşedilmiştir ve Türk kimliğinin tamamlayıcısıdır. Mağcan'a göre yeryüzünde Turan'a denk bir yer ve insanoğlu arasında da Türk milletine denk bir millet yoktur. Mağcan, yalnızca yiğitlik açısından değil aynı zamanda akıl, derin düşünme yetisi, gayretli oluş, engin hayal gücü açısından da hiç kimseyi Türk'e denk görmez. Ayrıca Mağcan, Türk soyunu Cengiz Han'a dayandırır. Şiirde Cengiz Han hem akıllı hem de kahramandır. Tarih boyunca Türk milletinin hükümdarda aradığı en önemli özelliklerden olan akıllı olma ve kahramanlık Cengiz Han'ın taşıdığı iki erdemdir. Çocukları Çağatay, Ögeday, Cuci ve Töle de babaları Cengiz'e benzerler ve hepsi kurt gibidirler(Tamir 1993: 267-273)

Kazak Kimliği

Kazaklar kendileri için “Kazak” adı yanında “Alaş” kelimesini de sıklıkla kullanırlar. Kazaklarda her uruğun hatta her oymağın kendisine ait bir uranı(parolası) vardır. Bu uran söylendiği zaman o uruğun veya oymağın fertleri çağırınların yardımına koşmak zorundadır. Kazaklarda her uruğun kendisine özgü bir uranı olduğu gibi bütün Kazaklar için ortak olan uran “Alaş”tır. Yine milliyetçi Kazak aydınları tarafından Kazakları Rus esaretinden kurtarmak için 1905 yılında gizlice kurulan partiye “Alaş Orda Partisi” adı verilmiştir. “Alaş” adı, derinliğinde millî bir anlam taşımaktadır. Mağcan Kazak kimliğine dair şiirlerinde “Alaş” ismini sıkça kullanır. Mağcan'ın şiirlerinde Kazaklar genellikle, “*aybındı Alaş*” (heybetli Alaş) (Tamir 1993: 241), “*aybındı er Alaş*” (heybetli yiğit Alaş) (Tamir 1993: 245), “*sar dalanın erkesi Qazaq elim*” (geniş bozkırın nazlısı Kazak elim) (Tamir 1993: 261), “*aristanım, suñqarım, qajımas, talmas tulparım*” (Arslanım! Sunkarım!)¹) Yorulmaz ve usanmaz tulparım!²)” (Tamir 1993: 247) gibi olumlu sıfatlarla nitelendirilmişlerdir. Ancak, kadın temalı ve Kazakların geri kalmışlığının işlendiği şiirlerde şair, Kazaklara karşı olumsuz bir tavır takınarak ve “qara jürek Qazaq” (merhametsiz Kazaklar) (Tamir 1993: 165), “*soqır qurt, sasıq doñız*” (kör solucan, pis kokulu domuz) (Tamir 1993: 173) gibi olumsuz sıfatları da kullanmıştır.

Genel Türk kimliğinde daha önce vurgulandığı gibi, Kazaklar da toprakla özdeşdir. *Sarı Arqa* denilen Kazak bozkırları Kazaksız, Kazaklar da *Sarı Arqasız* olamaz. Kazaklar ile Kazak bozkırları birbirlerini bütünlerler. Mağcan'ın pek çok şiirinde *Sarı Arqa* Kazakların vatanı olarak tekrarlanır(Tamir 1993: 185-189).

“*Esimde... Tek Tañ Atsın!*” (Aklımda... Tek Tan Atsın) adlı şiirde de Kazaklar Sarı Arka bozkırlarında serbestçe gezerler, onlar adeta Altay'ın alıcı kuşlarıdır(Tamir 1993: 249-251).

Mağcan'a göre Kazak, geniş bozkırda avını yakalamadan bırakmayan alıcı kuştur, düşmandan yüzünü çevirmeyen bir kahramandır. Hem alptir hem de akıllıdır. “*Tez Baram*” (Tez Varıyorum) adlı şiir, şairin kurguladığı böyle bir Kazak kimliğini örnekendirir(Tamir 1993: 255-257).

“*Türkistan*” adlı şiirde vatan yine Kazak kimliğinin ayrılmaz bir parçasıdır. Ortak Türk yurdu olan Turan, Kazak Türklerinin de vatanı olmuştur. Kazaklar da geçmişte bu vatanı hanlık kurmuşlar, kurultaylar toplayıp kanunlar kabul etmişlerdir. Geçmişteki bu yurt, halen de Kazakların mekânıdır. Turanda yaşayan Kazaklar üzüntü bilmezler(Tamir 1993: 267-273).

“*Jer Jüzine...*” (Yeryüzüne...) adlı şiirde de Kazaklar korkusuzdurlar, kuvvetlidirler ve asla düşmandan yüz çevirmezler(Tamir 1993: 259).

¹ Sunqar: Sungur.

² Tulpar: Kazak Türklerinde çok hızlı koşan efsanevi at.

Dil de kimliğin önemli bir unsurudur. Kazaklar için de bu böyledir. “*Qazaq Tili*” (Kazak Dili) adlı şiirde dil, sadece Kazakları değil bütün Türkleri bir çatı altında toplayan, yani genel Türk kimliğinin bir parçası olarak görülür:

“11 *Altın künnen bağısız bir belgi bop,*
 12 *Nurlı culdız- babam tili, sen qaldıñ.*
 13 *Carıq körmey catsañ da uzaq, ken tilim,*
 14 *Taza, tereñ, ötkir, küçti, keñ tilim,*
 15 *Taralğan Türk balaların bawırına*
 16 *Aq qolın men tarta alarsıñ, sen tilim.”*

Metnin aktarması:

11-12 Altın devirden paha biçilmez bir işaret olarak, ışıklı bir yıldız olan ata dilim, sen kaldın. 13-16 Okunup yazılmasan da eski ve zengin olan dilim! Temiz, derin, keskin, güçlü ve geniş dilim! Sen, dağılmış Türk çocuklarını mübarek elinle bağırına çekebilirsin!...” (Tamir 1993: 257-259)

Kazak Türkleri ve Türkiye Türkleri kardeşirler. Kazaklar, kardeşleri Türkiye Türkleri olmadan genç, daha uçmasını beceremeyen bir kuş yavrusu gibidir. Bu sebeple düşman karşısında yalnız kalmış ve düşmana yem olmuşlardır. İstiklâl mücadelesi vermekte olan Türkiye Türkünün etrafını ise, taş yürekli düşman sarmıştır ama ata toprağında kalan kardeşin ona bir yardımı dokunamamaktadır. Şair, güçsüz Kazakların etrafı düşmanlarla sarılı Türk kardeşine yardım edemediği için büyük üzüntü duymaktadır. Mağcan Cumabayoğlu, “*Alistağı Bawırına*” (Uzaktaki Kardeşime) adlı şiirde bu üzüntüyü şu mısralarda dile getirmiştir.

“1 *Alista awır azap çekken bawırım.*
 2 *Quwarğan bãyçeçektey kepken bawırım.*
 3 *Qamağan qalıñ cawdıñ ortasında*
 4 *Köl qılıp közdiñ casın tökken bawırım.*
 5 *Aldıñdı awır qayğı capqan bawırım.*
 6 *Ömrinçe cafa körgen cattan bawırım.*
 7 *Tüksiygen cüregi tas cawız candar*
 8 *Tiridey teriñ tonap catqan bawırım.”*

Metnin aktarması:

“1-4 Uzakta ağır azap çeken kardeşim! Solmuş çiçek gibi kuruyan kardeşim! Etrafını saran kalabalık düşmanların ortasında gözyaşını göl kılıp döken kardeşim! 5-8 Geleceğini büyük kaygılar kaplayan kardeşim! Ömrü boyunca başkalarından cefâ gören kardeşim! Sert ve soğuk bakan, taş yürekli ve kötü insanların diri diri derisini soyduğu kardeşim!” (Tamir 1993: 265-267)

“*Ot*” (Ateş) adlı şiirde Kazaklar güneşin çocuklarıdır ve bu sebeple onlar da ateştirler. Şair bu şiirde Kazakların gözlerinin çekikliğini de vurgulamıştır. Kazakların çekik gözleri de adeta ateştir(Tamir 1993: 277-281).

“*Men Kim*” (Ben Kimim) adlı şiirde Mağcan doğrudan doğruya Kazak kimliğini ortaya koyar. Kazaklar öyle kahramanlardır ki, gök kül olsa, yer yarılsa onlar bu durumdan hiç etkilenmez, sadece göz ucuyla bakıp gülümserler.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
 Volume 6/3 Summer 2011

- “1 Arıstanmın, aybatıma kim çıdar?
 2 Colbarıspın, mağan qarsı kim turar?
 3 Kökte-bulut, cerde-celmin küwgelen.
 4 Cer erkesi celdiñ cönin kim surar?
 5 Kökte künmin, köpke nurım çaçamın.”
 7 Çeti, tübi coq teñizbin qara kök,
 8 Erigemin, -tolqıp, çalqıp, tasamın.
 9 Calınmın men, kemle caqın canarsıñ.
 10 Tulparmın men çañıma ermey qalarsıñ.
 11 Kül bolsın kök, cemrilsin cer, uwayım coq,
 12 Köz qırı men külip-qana qararmın.”

Metnin aktarması:

“1-2 Ben arslanım, heybetime kim dayanır? Ben kaplanım, bana karşı kim durur? 3-4 Gökte bulut, yerde uğuldayan rüzgârım; yerin nazlısı rüzgârın yönünü kim sorar? 5 Gökte güneşim, her şeye ışığıma saçıyorum... 7-8 Kıyısı ve dibi görünmeyen, lacivert denizim. Canım sıkılıyor... Dalgalanıp, çalkalanıp taşıyorum. 9-10 Ben alevim. Bana yaklaşma, yanarsın. Ben tulparım... Tozuma yetişemezsin. 11-12 Gök, kül olsun... Yer yarılınsın... Bana dert değil... Gözümün ucuyla sadece gülüp bakarım.” (Tamir 1993: 285)

Mağcan, “*Jaralı Jan*” (Yaralı Can) adlı şiirde Rus esareti altındaki Kazakları yarasından kanlar akan, can çekişmekte olan bir insan kimliğinde tasvir etmektedir. Bu can çekişen yaralının inleyişleri insanın içini yakmaktadır (Tamir 1993: 205-209).

Mağcan Cumabayoğlu hayatı boyunca eğitim-öğretim faaliyetleri ile meşgul olmuştur. Hem Kazakistan'ın pek çok bölgesinde öğretmenlik yapmış hem de 1917-1919 yılları arasında Kazakistan'da faaliyet gösteren muhtar Alaş Orda Hükümetinde Maarif Komisyonu üyesi olarak çalışmalar yapmıştır. Şahsiyet-eser ilişkisi bağlamında düşünüldüğünde, elbette onun eğitime verdiği önem şiirlerine de yansımıştır. Mağcan'ın şiirlerindeki Kazak kimliğinde eğitimin önemli bir yeri vardır. Mağcan'ın kurguladığı Kazak kimliğinde okumuş olmak, aydın olmak arzu edilendir ve ancak eğitilmiş Kazak nesilleri Kazakları içinde buldukları kötü durumdan kurtarabileceklerdir.

- “77 Caralı quba conda kim zarlağan?
 78 Qansırap, qanın cutıp, kim sarnağan?
 79 Qayğılı sar dalanı küñirentken
 80 Zarına adam çıdap tura-almağan?
 81 Bul-Qazaq, Tãñrige zar etken Qazaq!
 82 Qıynalıp, qandı azap çekken Qazaq,
 83 Äytewir qandı azaptan qutqarar dep,
 84 Oqığan azamatın kütken Qazaq.”

Metnin aktarması:

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
 Volume 6/3 Summer 2011

“77-80 Küçük bir tepede ağlayan yaralı kim? Çok kan kaybederek bayılıp, kanını yutup inleyen kim? Kaygılı ve geniş bozkırı üzüntüye boğan, inleyişine insan dayanamayan kim? 81-82 Bu, Kazak... Tanrıya yalvaran Kazak!... İşkence görüp kanlı azap çeken Kazak... 83-84 Beni sonunda kanlı azaptan kurtarır, diye okuyan yiğidini bekleyen Kazak... (Tamir 1993: 205-209)

“Küz” (Güz) adlı şiirde de Kazaklar okumaya, eğitim almaya ve bir sanat öğrenmeye değer vermezler. İlme hiç yaklaşmazlar, cahillik içinde ömürlerini boşa geçirirler. Ancak bunun yanında birbirleri ile devamlı tartışır, birbirleri arasında sık sık nifak çıkararak devamlı bölünürler. Hiçbiri bir sonraki günü düşünmez, geleceğini planlamaz. Mağcan *Küz* şiirinde Kazakların bu durumlarına sitemkâr bir üslûpla değinir(Tamir 1993: 223-225).

Şairin “*Ötken Kün*” (Geçmiş Gün) adlı şiirinde Kazak kimliği şöyle kurgulanmaktadır; Kazaklar şerefli bir geçmişe sahiptirler ama artık o günler geride kalmış, Kazaklar cahillik içerisinde, güçsüzleşmiş, yaya kalmış bir insan gibidirler(Tamir 1993: 243-249).

Mağcan Cumabayoğlu yazdığı şiirlerde genellikle Kazak kimliğini idealize etmiştir. Kazakları olumlu bir bakış açısıyla ele almış ve olumlu sıfatlarla nitelendirmiştir. Ancak, şairin bazı konularda aşağıdaki birkaç şiirde özeleştiriyi yaparak Kazakları eleştirdiği, Kazaklar için olumsuz ifadeler kullandığı, hatta zaman zaman Kazaklar için hakaret boyutundaki bazı kelimelere bu şiirlerde yer verdiği görülür. Bu noktada şair, körü körüne Kazakları idealize etmemekte, gerektiğinde kendi kimliğiyle ilgili özeleştiriyi de yapabilmektedir.

“*Oqjespestiñ Qıyasında*” (Okjetpes’in Yamacında) adlı şiirde Mağcan, küçük menfaatler uğruna milletin menfaatlerini hiçe sayan, düşman Rus ile işbirliği yapan devlet idarecisi olan Kazaklara karşı olumsuz bir tavır içindedir. Şair böyle bir Kazak kimliğini tasvip etmemektedir.

“81 Alaçtıñ aldın qara tuman capqan.

82 Mınaw Orıs obır ol emip catqan.

83 Zaman azğan çağında adam azbaq.

84 Köp erler caw men birge elin çapqan.

85 Keçeği Abılay’dan azıp tuwğan

86 Uwalı anaw, qarqatın men bası qatqan.

87 Çormanday çoltañdağan çolaq biyler³

88 Orıstıñ çekpenine elin satqan.”

Metnin aktarması:

“81-82 Alaş’ın önünü kara duman örtmüş. O emmekte olan obur, işte bu Rus’tur. 83-84 Zamanın doğruluktan ayrıldığı çağda, insanlar azacaktır; bir çok yiğit düşmanla birlikte yurdunu yağma etmiş. 85-86 İşte dünkü Abılay Han’dan doğan Uvalı Han... Halktan bir kadın ile başı dönmüş... 87-88 Çorman’a benzer, liyakatsiz çolak biyler, Rus’un rütbesine vatanını satmış.” (Tamir 1993: 211-217)

Şair, Kazakları tembellikleri yüzünden ve modern çağın gerektirdiği şekilde yaşamak yerine, daha çok geleneksel tarzda yaşadıkları için hoş görmez. Ancak kendisi de Kazaklar arasından çıktığı için her şeye rağmen kendi milletini sever. “*Süyemin*” (Seviyorum) adlı şiirde bunu dile getirir(Tamir 1993: 183-185).

³ Biy: Bir anlaşmazlığı gidermek için iki tarafı dinleyerek karar bildiren kimse, kadı.

Mağcan Cumabayoğlu'nun "kendi" kavramına dair en dikkat çekici eleştirileri, Kazakların kadınlara karşı davranışları nedeniyledir. Geleneksel Kazak hayatında kadın söz sahibi değildir. Kazak erkekler arasında birden çok eşlilik yaygındır. Yaşlı Kazak erkeklerinin "qalıñmal" karşılığında genç kızlarla evlenmelerine sık sık rastlanır. Sovyet devrinde de en çok üzerinde durulan konulardan birisi "kadın sorunu" dur. Kazak Sovyet edebiyatında yazarlar ve şairler sık sık bu konuya temas ederler. "Aqbilek", "Ulpan", "Adasqandar" gibi Sovyet devri romanlarında Kazak kadınının durumu ele alınır. Kazak kadınlarının eğitim alıp erkekler gibi sosyal hayatta var olmaları gerektiği öğütlenir. Mağcan da yazdığı şiirlerde Kazak kadınının durumuna dikkat çeker. "*Qayğılı Suluwğa*" (Kaygılı Güzele) (Tamir 1993: 151-153)adlı şiirde, Kazak halkı kızlarına değer vermez, onları insan yerine dahi koymaz, evlilikte onların fikirleri sorulmaz, istemedikleri ve dengi olmayan ama ailelerinin istediği *qalıñmalı*⁴ veren kişilerle zorla evlendirilirler. Üstelik bu, Kazaklar tarafından yanlış bir uygulama olarak değil, atalardan babalardan kalmış ve uygulanması gereken bir gelenek olarak değerlendirilir. Mağcan şiirinde bu durumu kabul etmez ve eleştirel bir tavır takınır. Mağcan şair kimliğiyle, dertli Kazak kızının dardını şiirlerinde terennüm eder ve bu şiirler vasıtasıyla kadınlarla ilgili yanlış uygulamalar konusunda halkını bilinçlendirmeye çalışır. Bu bağlamda şairin, insanın temel hak ve özgürlüklerini sınırlayan bazı töreleri eleştirdiği görülür. Burada Mağcan'ın "kendi"ne körü körüne bağlı olmadığı, "kendi"nin yanlış uygulamaları konusunda aydın duyarlılığını taşıdığı dikkati çeker.

"*Tilegim*" (Dileğim) adlı şiirde de Kazaklar geri kalmış, kadına karşı merhametsiz, para, mal karşılığı kızlarını satan, kızlarının isteklerine kulak vermeyen bir halk olarak görülür.

"17 Meyrimdi İyem, taza nâzik âyeldi

18 Qara cürek Qazaqqa nege carattıñ?

19 Ah zar qıldı, qulağına kim ildi?

20 Sorlılardı cawızdarğa qarattıñ!..."

Metnin aktarması:

"17-18 Merhametli Rabbim! Genç ve nazik kadını merhametsiz Kazaklar için niye yarattın? 19-20 Ah edip inledi... Kimin kulağı işitti? Zavallıları kötülere tâbi kıldın." (Tamir 1993: 165)

"*Tün Edi*" (Gece İdi) adlı şiirde de Kazak erkekleri, kızların mal karşılığı zorla evlendirilmesi konusunda kötü sözlerle nitelendirilir. Şair "kendi" için:

"63 Soqır qurt, sasıq doñız, ket colımnan,

64 Basar seni tögilgen âyel qanı!"

Metnin aktarması:

"63-64 Kör solucan, pis kokulu domuz, yolundan çekil! Yoksa dökülen kadın kanları seni boğar!" (Tamir 1993: 169-173) der.

Mağcan'ın şiirlerinde din, Kazak kimliğinin bir parçası olarak görülmez. Mağcan'ın dine dair net görüşleri mevcut olmamakla birlikte şair, "*Din Üyretkenge*" (Din Öğretene) adlı şiirde dini yanlış tanıtan, insanları pasifleştiren, her şeyi tevekkül edip kendisi çaba harcamayan, her şeyi kadere bağlayan Kazak din adamını eleştirir.

"1 Qarmanbay qarap catıp baq kütüwge

2 İzdenbey alasurıp, taq kütüwge,

⁴ Qalıñmal: Başlıkparası.

- 3 Tağdırda, bir taqtaydacazuwlı dep,
 4 Hār iske, kim üyretti, çaq kütüwge?
 15 Üyretip din dep quldıq, qorqaqtıqtı,
 16 Qanday qul bizge molda bola qaldı?
 17 Oylamay qorqaq quldıñ tiline erip,
 18 Cay catıp, täwekwlgw tizgin berip,
 19 Minekey ayrıldıq qoy baqtan, taqtan!”

Metnin aktarması:

“1-4 Bakıp aranmadan yatıp baht beklemeye, canla başla çalışıp gayret etmeden taht beklemeye, ‘Kader de bir tahtada yazılı’ diyerek her iş için zaman beklemeye kim alıştırdı. 15-16 Din diye köleliği, korkaklığı öğretip hangi köle bize molla oldu? 17-19 Düşünmeden korkak kölenin sözünün tesirinde kalıp.. Rahat bir şekilde yatıp.. Dizgini tevekküle bırakıp.. İşte bahttan ve tahttan ayrıldık.” (Tamir 1993: 251-253)

Kazak Kadınının/Kızının Kimliği

Mağcan’ın şiirlerinde Kazak kadının dış görünüşü tıpkı divan edebiyatının güzellerini andırır. Kazak kadınları kusursuz bir güzelliğe sahiptirler. Kazak kadınlarının iki yanağı iki elma gibidir(Tamir 1993: 41), su gibi güzel olan kara gözleri vardır(Tamir 1993: 49), saçları gümüş paralarla süslenmiştir(Tamir 1993: 45). Güzel Kazak kadını Cennetteki ipek yel ile her zaman parlak olan gülden yaratılmıştır(Tamir 1993: 61). Nazik söğüt ağacına benzer beli, bal gibi tatlı dili vardır(Tamir 1993: 73). Saçları kara, teni bulut misali beyaz, yüzü ay, dişleri mervet⁵, gözü kuralay⁶ gözü gibidir(Tamir 1993: 75), kahverenkli kaza benzer(Tamir 1993: 101).

Mağcan’ın şiirlerinde kadın önemli bir temadır. Mağcan, pek çok şiirini Kazak kadınları hakkında yazmıştır. Şair, Kazakları kadına gereken değeri vermediği için eleştirir. Mağcan’ın kadına verdiği değeri göstermek açısından “*Äyel*” (Kadın) adlı şiir oldukça önemlidir. İnsanoğlunun zihninde kadına dair yüzyıllardan bu yana sürüp gelen “Hazreti Adem’i yoldan çıkaran ve insanoğlunun cennetten kovulmasına sebep olan kadın” şeklinde bir algı vardır. Oysa bu algının aksine Mağcan bu şiirde kadını, erkeğe rehber görür ve Tanrının onu çok kıymetli bir varlık olarak yarattığını düşünür. Ancak şiirin ilerleyen mısralarında Mağcan devrin değiştiğini ve zaman içinde Kazak kadınının bütün bu değerini kaybettiğini ve şiirin yazıldığı dönemde fikri alınmayan, hayvandan farklı görülmeyen, mal mülk karşılığında satılan değersiz bir eşya hâline geldiğini dile getirir ve bu duruma çok kaygılanır. Şiirin sonunda, kadını bu duruma düşürenlere beddua eder(Tamir 1993: 165-169).

Mağcan’ın şiirlerine Kazak kızı ya da Kazak kadını genellikle hep kederli, acılı, dertli, çilekeş olarak yansır ve kocası tarafından eziyet görür. Kazak kızı fikri alınmadan, herhangi bir eşya gibi *qalıñmal* karşılığında yaşlı ve dengi olmayan kimseler ile evlendirilir. “*Qayğılı Suluwğa*” (Kaygılı Güzele) adlı şiir Mağcan’ın kederli Kazak kadınına dile getirdiği şiirlerdendir(Tamir 1993: 151-153).

“*Dombıra*” (Dombıra) adlı şiirde istemediği birisiyle zorla evlendirildiği için ailesine beddua eden bir Kazak kadını vardır.

“20 Bizden sorlu calğanda can bar ma eken?”

⁵ Mervet: İnci.

⁶ Quralay: Geyik.

21 *Öziñ rahım qıla gör, bir Casağan!...*

22 *Dedi äyel...*

23 *Tünde, sar dalada zarın aytıp küñrenedi äyel...*

24 *Awır hasiret, qalıñ qayğığa amalı qurıp, calğız Casağanğa muniñ çağadı, calınadı, zarlanadı äyel...*

25 *Dawıs tipti caqındadı...*

26 *Manağıdan da açığıraq, aççıraq, zarlıraq...*

27 *Bawır etiñ balañdı otqa saldıñ...*

28 *Ne caziğim bar edi, can ağa-äke?...*

29 *Äyel qarğaydı. Öz qolı men otqa salğan ata, anasına, ayaw bilmegen tas bawır caqınına, cansız oynıçq qılğan, namıssız küñ qılğan mundarlarğa qandı cas tögip lağnat aytadı äyel...*

Metnin aktarması:

“20-22 Kadın ‘Dünyada bizden zavallı insan var mıymış? Bir Allahım! Bizzat kendin merhamet et!...’ dedi. 23 Gece vakti, kadın, uçsuz bucaksız kırdaki üzüntüsünü dile getirip âh ediyor. 24 Kadın, acı hasrete ve büyük üzüntüye dayanamayıp, derdini sadece Allah’a açıyor, yalvarıyor ve inliyor... 25 Ses iyice yakınlaştı... 26 Deminkinden daha açık, daha acı ve daha kederli... 27-28 ‘Ciğerpâre yavrunu ateşe soktun... Can büyüğüm babam! Ne suçum vardı?...’ 29 Kadın beddua ediyor. Onu kendi eliyle ateşe atan babasına ve anasına; acımak bilmeyen merhametsiz akrabasına; cansız oyuncak, namussuz cariyeye yapan mundarlara, gözyaşı döküp lânet ediyor.” (Tamir 1993: 153-155)

Yine aynı şiirde Mağcan biçâre Kazak kadını için çok dertlenir. İstemediği kişi ile evlendirilen Kazak kadını, adeta diri diri mezara koyulmuş gibidir.

“48 *Suluw... Qayğılı suluw.*

49 *Biyçara, bahıtsız qarındasım!*

50 *Az ömiriñdi uw cutıp ötkizgen qarındasım!*

51 *Cawızdar tiridey cerge kömgen qarındasım!”*

Metnin aktarması:

“48 Güzel...Kaygılı güzel. 49 Biçâre, bahtsız kız kardeşim!... 50 Kısa ömrünü zehir içerek geçiren kız kardeşim! 51 Kötü insanların canlı canlı yere gömdüğü kız kardeşim!...” (Tamir 1993: 153-155)

Mağcan, “*Tün Edi*” (Gece İdi) başlıklı şiiri de mal mülk karşılığında, rızası alınmadan evlendirilen Kazak kızı hakkında yazmıştır. Bu şiirde Kazak kızı, kendisini mal mülk karşılığında satan ağabeyine kinini kismaktadır. Mağcan, kardeşini mal mülk karşılığı satan Kazak erkeğini Tanrısını, imanını, namusunu mal için satan pis domuz, hayvan, şiş göbek gibi hakaret içeren sözlerle tanımlar(Tamir 1993: 169-173).

“*Cemile*” (Cemile) adlı şiirde istemediği birisi ile evlendirilen ve kocasından dayak yiyen bir Kazak kadını vardır.

“21 *Cemile!*

22 *Canındağı cawızıñ*

Turkish Studies

23 Ayırdı ma carıñnan?

31 Cemile!

32 Betinde anaw tañba ne?...

33 Ah... İymansız ol haywan!..."

Metnin aktarması:

"21-23 Cemile! Seni yanındaki kötü insan, yârenden mi ayırdı."

"31-33 Cemile! Yüzündeki şu damga ne? Ah! O, imansız hayvan!" (Tamir 1993: 157-159)

Namus Kazak kadınının en önemli vasfıdır. Namusuna laf gelen kadının adı kötüye çıkar ve toplumdan dışlanır. "*Aldanğan Suluw*" (Aldanmış Güzel) adlı şiirde namusuna laf gelen ve toplum içerisinde değerini kaybeden böyle bir kadın kimliği ortaya konur(Tamir 1993: 163).

Öteki Kimliği

Mağcan Camabayoğlu'nun şiirlerinde "öteki" olarak Rus, Arap, Kırgız, Sart, Tatar, Çin, Çerkes, Alman, Fransız, Çek isimleri geçmektedir. Ancak, Mağcan'ın şiirlerinde "öteki" olarak kimlik kazanan daha çok Rus'tur. Ruslar şiirlerin bazılarında doğrudan isimleri belirtilerek düşman olarak nitelendirilirler, bazılarında ise "taş kalpliler", "merhametsizler" "mağrurlaşmış güçlü düşman" ifadeleri ile dolaylı yoldan Kazakların düşmanı olarak şiirlerde yer alırlar.

Mağcan, "*Oqçetpeñ Qıyasında*" (Okçetpes'in Yamacında) adlı şiirde Çarlık Rusyası'nın Kazakistan bozkırlarını işgaline karşı son istiklâl mücadelesini veren Kazak kahramanı Kene Sarı Han'ı anlatır. Kene Sarı Han, etrafı düşmanla çevrilmiş olan Kazakları içinde bulunduğu durumdan kurtarmak için üzüntü içerisinde düşünmektedir(Tamir 1993: 211-217). Şiirin ilerleyen bölümünde Ruslar, Kazakların kanını somurmakta olan düşman olarak doğrudan ifade edilirler.

"81 Alaçtıñ aldın qara tuman capqan.

82 Minaw Orıs obır ol emip catqan.

83 Zaman azğan çağında adam azbaq.

84 Köp erler caw men birge elin çapqan.

85 Keçeği Abılay'dan azıp tuwğan

86 Uwalı anaw, qarqatın men bası qatqan.

87 Çormanday çoltañdağan çolaq biyler

88 Orıstıñ çekpenine elin satqan."

Metnin aktarması:

"81-82 Alaş'ın önünü kara duman örtmüş. O emmekte olan obur, işte bu Rus'tur. 83-84 Zamanın doğruluktan ayrıldığı çağda, insanlar azacaktır; bir çok yiğit düşmanla birlikte yurdunu yağma etmiş. 85-86 İşte dünkü Abılay Han'dan doğan Uvalı Han... Halktan bir kadın ile başı dönmüş... 87-88 Çorman'a benzer, liyakatsiz çolak biyeler(Kazakların örfi hukukunu çok iyi bilen, Kazaklar arasındaki davaları bu hukuk esaslarına göre halleden itibarlı kimse), Rus'un rütbesine vatanını satmış." (Tamir 1993: 211-217)

Kene Sarı Han'ın ölümüyle Çarlık Rusyası'na karşı yürütülen son istiklâl mücadelesi de başarısızlıkla sonuçlanınca Kazakistan bozkırları tamamen Rusların eline geçmiştir. Mağcan

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/3 Summer 2011

Cumabayoğlu bu şiirinde vatan topraklarını kaybetmenin ıstırabı ile düşman Rus'u "arslanların gezdiği geniş bozkıra yerleşmiş domuzlar" olarak nitelendirir. Burada şairin ötekine karşı öfkesinin, olumsuz tavrının hakaret boyutlarına kadar gittiği dikkat çekmektedir.

"123 Tulpar- tuwlaq, el arıp aruvaq bop,

124 Sarı Arqa- sayran cerdiñ säni ketti.

125 Colbarıstar cortatın sar dalada

126 Qorsıldağan doñızdar meken etti."

Metnin aktarması:

"123-124 Tulpar posteki olup, millet zayıflayarak bir deri bir kemik haline gelip, Sarı Arka'nın, güzel vatanın güzelliği gitti. 125-126 Arslanlar gezinen geniş bozkıra, 'Kors! Kors!' diye ses çıkaran domuzlar yerleşti." (Tamir 1993: 211-217)

Mağcan, "Cawğa Tüsken Canğa" (M. D. ĞA hat)(Düşmanın Eline Düşen Dosta) (Mirjakıp Duvlat'a mektup) adlı şiiri 1911 yılında "Oyan Qazaq!" kitabı dolayısıyla Çar Hükümeti tarafından suçlanıp, Semey Hapishanesi'nde altı ay hapis yatan Kazak şairi Mirjakıp Duvlatoğlu (Tamir 1998: 436) için yazmıştır. İsmi belirtilmeyen düşman güçlü, merhametsiz ve taş kalpli olarak nitelendirilmiştir.

"17 Men- mensigen küçti caw

18 Közdep turdı isiñdi.

19 Qoymadı seni esen-saw,

20 Aldı qoldan küçiñdi.

21 Qarañğı üyge qamadı

22 Meyrimsiz öñçeñ tas bawır."

Metnin aktarması:

"17-18 Mağrurlaşmış güçlü düşman, senin çalışmanı takip etti. 19-20 Seni sağ esen bırakmadı, kolundaki gücü aldı. 21-22 O merhametsiz ve taş kalpli, seni karanlık eve hapsetti." (Tamir 1993: 193-195)

Mağcan'ın Mirjakıp Duvlatoğlu'na ithafen yazdığı bir diğer şiir "Tutqın" (M. C. Ğa Hat) (Mahpus)'dır (Mirjakıp Duvlat'a mektup). Bu şiirde de düşmanın adı doğrudan belirtilmemiştir ama Mirjakıp Duvlatoğlu'nu hapishaneye atan, ona orada merhametsiz davranan, taş yürekli olan, onun hürriyetini elinden alan ve hapishanede her şeyi kontrol eden Rus'tur(Tamir 1993: 197).

"Sağındım" (Özledim) adlı şiirde de taş kalpli "öteki" hapishanedeki şairin iniltisine kulak vermez.

"67 Qutıluw qıyın, basqan adım añduwlı,

68 Tizip qoyıp erteñdi, keç tügender.

69 Täñir iye, öziñ alçı panaña.

70 Tas bawırlar zarğa qulaq sala ma?

71 Balasınan tutqın bolıp sarğayğan,

72 Kim cetkizer sälemimdi anama?"

Turkish Studies

Metnin aktarması:

“67-68 Kurtulmak zor, atılan adım takipte... Sabah akşam sıraya dizip eksik olup olmadığımı kontrol eder. 69-70 Rabbim Tanrı! Sen kendin sığınağına al; taş kalpliler iniltiye kulak verirler mi? 71-72 Ben, hapse düşüp yüzü sararmış çocuğundan selamı anama kim ulaştırır?” (Tamir 1993:185-189)

Mağcan Cumabayoğlu bazı şiirlerinde de sembollerle “öteki”ni işlemiştir. “*Jaralı Jan*” (Yaralı Can) adlı şiirde “kendi” can çekişmekte olan bir insanken “öteki” onun başında ölmesini bekleyen karga ve kuzgun olarak sembolize edilir.

- “23 *Cürekti cara cep barad,*
 24 *Casağan-aw qalay çıdayın?!*
 25 *Soqpa sorlı cüregim,*
 26 *Çiri endi aq bilegim.*
 27 *Minaw qarğa, quzğınniñ*
 28 *Berdiñ-aw, Täñrim tilegin!*
 33 *Sol cerde oynap cüre almay,*
 34 *Sawıq sayran qura almay,*
 35 *Qarğağa quzğın cem bolıp,*
 36 *Qalğanım ba, bir Alla-ay?!”*

Metnin aktarması:

“23-24 Yüreğimi yara kemiriyor.. Allahım! Nasıl dayanayım? 25-26 Zavallı kalbim! Çarpma. Akbileğim! Artık çürü..27-28 Tanrım! İşte bu karga ve kuzgunun dileğini yerine getirdin ya! 33-36 Ah Allahım! O yerde oynayıp yürüyemeden, düğün ve eğlence yapamadan karga ve kuzguna yem olup kalmış mıyım?” (Tamir 1993:205-209)

“*Oral Tawı*” (Ural Dağı) adlı şiirde “öteki”, Ural gibi ata mekânlarını eline geçirmiş ve şerefli ataların mezarlarına sahip olmuştur. Artık Kazak yiğitlerine işkence etmektedir. Bu şiirde Mağcan, “öteki” için “ağzı tüylü yabancı milletler” ifadesini kullanmıştır. Ağzın tüylü olması ise hayvanlara özgü bir durumdur ve bu ifade insanlar için olumsuz bir nitelendirme olarak Kazaklar arasında sıkça kullanılmaktadır(Tamir 1993:261-263).

Mağcan’ın “*Oqçetpestiñ Qıyasında*” (Okçetpes’in Yamacında) adlı şiirinde Kırgızlar da yer alırlar. Bu şiirde Kırgız kimliği şu şekilde ortaya koyulur; cahil, istiklâl mücadelesinin bilincinde olmayan, Rus’a karşı mücadelede Kazaklara destek vermek yerine Kazak’ın mücadele veren Kene Sarı Han’ını öldürmeyi tercih edecek kadar da bilinçsiz. Çinliye dair ise olumlu ya da olumsuz herhangi bir nitelendirme söz konusu değildir.

- “111 *Sol ketkennen Kenekem kete bardı,*
 112 *Canına cas colbarıs Nawandı aldı.*
 113 *Alaçtı alıp çığıp el qılmaqqa*
 114 *Orısqa aç bõridey oyran saldı.*
 115 *Üysin, Duwlat, Kırğız ben qol ustatıp,*

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
 Volume 6/3 Summer 2011

116 Qıtay men qatınaspaqqa oy oylandı.

117 Bile almay nadandıq pen erdiñ oyun,

118 Sorlı Kırgız mert qıldı arıstandı”

Metnin aktarması:

“111-112 O gidişten sonra Kene Sarım gitti; yanına genç kaplan Navan’ı⁷ aldı. 113-114 Alaş’ı alıp, çıkıp millet yapmak için Rus’a aç kurt gibi saldırdı. 115-116 Üysin, Duvlat ve Kırgız’la birlik olup, Çin’le iş birliği yapmayı düşündü. 117-118 Cehalet ile yiğidin düşüncesini anlayamadan, bahtsız Kırgız, arslanı öldürdü.” (Tamir 1993: 211-217)

Türkiye Türklerinin düşmanları da Mağcan için “öteki”dir ve “Alıstağı Bawırma” (Uzaktaki Kardeşime) adlı şiirde Mağcan kardeşinin düşmanına da olumsuz bir tavır içindedir (Tamir 1993: 265-267).

“N ĞA” (N’ya) adlı şiirde “öteki” olarak Sovyet halklarının isimleri geçmektedir, ancak şair bunlara dair olumsuz nitelirmede bulunmaz. Mağcan sadece, Sovyetlerin enternasyonalist düşüncesine olumsuz bir tavır içindedir. Bu düşünce, çok geniş bir coğrafyada etkilidir ve bütün bu coğrafyadaki farklı farklı halkları kendisi kılan bir düşüncedir. Şiirde Sovyetler pek çok sevgilisi olan genç ve güzel bir kıza benzetilir. Bu kızın dışı güzeldir; ama içi insanı aldatır.

“86 Minezi- mayda, cibek, sözi balday.

87 Bal zatı- uw, cibek astı- tikenek pe?

88 Ne kerek? Adamzattı biledi alday.

89 Belgili, bolğan çığar talaylar car

90 Halq tegis calğan aytsa, Täñrisi bar.

91 Cardıñ köp boluwınıñ tañı da coq,

92 İnternatsiyonalnıy cüregi bar!

93 Qıtaydan Qarpatqaça cetken cürek.

94 Qarpat asıp Atlasqa ketken cürek.

95 Qazaq, Sart, Tatar, Çerkes, Orıs, Nemis,

96 Fransuz, Çeh... Bärin öz etken cürek.”

Metnin aktarması:

“86 Huyu yumuşaktır, ipektir; sözü bal gibidir. 87-88 Balın aslı, zehir; ipeğin altı diken mi? Bunlara gerek yok! İnsanları aldatabiliyor. 89-90 Birçok kimse sevgilisi olmuştur, belli; halk yalan söylemez, çünkü Tanrısı var. 91-92 Çok sevgilisi olmasının hayret edilecek bir tarafı da yok; çünkü enternasyonalist düşünceye sahip. 93-94 Çin’den Karpat Dağları’na kadar ulaşan, Karpat Dağları’nı aşır Atlas Okyanusu’na giden düşünce. 95-96 Kazak, Sart, Tatar, Çerkes, Rus, Alman, Fransız, Çek... Bunların hepsini kendisi kılan düşünce.” (Tamir 1993: 77-87)

“Täñri” (Tanrı) adlı şiirde Arap da “öteki” olarak yer almıştır. Şair Arapları deve bakıcısı, çıplak olarak olumsuz nitelendirmiştir. Mağcan için Arap değersizdir ve şair Tanrıya seslenirken “27 Bir elçi cibermediñ sanğa almadiñ 28 Calañaç tüye baqqan Arap qurlı!” “27-28 Deve bakan çıplak

⁷ Navan: Kene Sarı Han’ın kardeşi.

Arap kadar değer vermedin, bir elçi göndermedin.” (Tamir 1993: 203-205) der ve Tanrıya inandığını, itaat ettiğini ancak buna karşı Tanrının âdil olmadığını söyleyerek Tanrıya sitemde bulunur. Şair, Tanrının geniş rahmetinden Kazakları mahrum ettiğini düşünür. Tanrı, otsuz ve çöl bozkırı Kazaklara mekân kılmış ama başkalarına iyi yerler vermiştir. Tanrı, Kazaklara şairin değersiz gördüğü Araplar kadar bile değer vermemiştir.

Şair “öteki”ne karşı genelde olumsuz bir tavır içinde olmakla beraber bazen “öteki”ni takdir eder. “Küz” (Güz) adlı şiirde “öteki” başka milletlerdir ve Mağcan’a göre bu öteki, ilim sayesinde milletini mutlu etmiştir. Bu sebeple Mağcan burada “öteki”ni takdir eder.

“37 Basqa curt balaları oquw quwğan.

38 Bilim men öz curtınıñ betin cuwğan.”

Metnin aktarması:

“37-38 Tahsil peşine düşen başka milletin çocukları ilim vasıtasıyla kendi milletinin yüzünü ak etmiş...”(Tamir 1993: 223-225)

SONUÇ

Mağcan Cumabayoğlu Kazak Türklerinin yirminci yüzyılda yetiştirdiği büyük bir şairdir. Kırk dört yıllık kısa ömrü boyunca halkına karşı kendisini aydın olarak sorumlu hissetmiş ve hem kalemiyle hem de çeşitli faaliyetlerle Kazak halkını bilinçlendirmeyi amaç edinmiştir. Şairin milliyetçi kimliği yazdığı şiirlerine yansımış, şiirlerinde “kendi” genel itibariyle idealize edilmiştir. Ancak şair “kendi”ye körü körüne bağlı değil, özeleştirici yapılmaması gerektiği durumlarda aydın tavrını takınıp “kendi”yi eleştirmesini de bilmiştir. Bugün Türkologlar arasında bile uzlaşmanın sağlanamadığı “Kazak mı?”, “Kazak Türkü mü” gibi birtakım gereksiz tartışmalara Mağcan bundan yıllar önce yazdığı şiirlerde cevap vermiş, “Türk” kimliğini bir üst kimlik olarak değerlendirmiş ve Kazak Türkleri ile Türkiye Türklerini de bu büyük üst kimlikten zaman içerisinde kopan kardeşler olarak değerlendirmiştir. Bu görüş elbette bütün Kazakların görüşü olarak değerlendirilemese de yıllar önce Kazaklar içerisinden çıkan Mağcan Cumabayoğlu’nun bir Kazak aydını olarak bu bilinçte olması dikkat çekici bir durumdur.

KAYNAKÇA

AYTAÇ, Gürsel, (2003), Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi, İstanbul, Say Yayınları.

GÜVENÇ, Bozkurt, (2008), Türk Kimliği, İstanbul, Boyut Kitapları.

MİLLAS, Herkül, (2005), Türk ve Yunan Romanlarında “Öteki” ve Kimlik, İstanbul, İletişim Yayınları.

SARAÇ, Tahsin, (2005), Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük Grand Dictionnaire Français-Turc, İstanbul, Adam Yayınları.

TALUN İNCE, Ayalp, (2008/15), “Hans Dernschwam’ın İstanbul ve Anadolu’ya Seyahat Günlüğü’ndeki Türk İmajı Üzerine Bir İnceleme”, Türkbilig.

TAMİR, Ferhat, (1993), Mağcan Cumabayef Öleñderi, Ankara, TKAE.

TAMİR, Ferhat, (1998), « Kazak Türkleri Edebiyatı », Türk Dünyası El Kitabı Dördüncü Cilt (Türkiye Dışı Türk Edebiyatları), Ankara, TKAE